

קווי ההתפתחות העיקריים של המשק

בשנת 1966 גדל התוצר הלאומי הריאלי בפחות מאחוז אחד וחלה ירידה קלה בתוצר לנפש. הושג צמצום ניכר בגירעון בחשבון השוטף של מאזן התשלומים, בהמשך לשיפור שהחל כבר ב-1965. כוח העבודה המשיך לגדול, ואילו הקיפאון בתוצר מנע גידול במספר המועסקים הממוצע בשנת 1966, וכתוצאה מכך חל גידול ניכר באבטלה, לאחר תקופה ממושכת של ירידה במספר המובטלים ורמת תעסוקה מלאה, ואף יתרה, במשק. ההאטה בפעילות הכלכלית והאטה נוספת בעליית אמצעי התשלום, לא מנעו עליות שכר ומחירים בראשית השנה, אך בחודשים האחרונים של השנה החלה להסתמן יציבות בתחומים אלה.

לאחר מספר שנים של פעילות כלכלית מוגברת, הואט קצב גידולו של התוצר בשנת 1965 והגיע ל-8 אחוזים. ב-1966 נמשכה ההאטה וביתר תוקף: התוצר הלאומי הריאלי גדל בפחות מאחוז אחד, והיא היתה פרי גורמים שפעלו להאטת הגידול בביקוש המצרפי במשק. ההאטה בגידול הביקוש קשורה בחלקה בגורמים חיצוניים ובתהליכים שפעלו בתוך המשק והיא גם תוצאה ממדיניות מכוונת. את ההתייצבות בפעילות המשק יש לראות על רקע הגיאות שנמשכה מספר שנים והגידול הרב בהשקעה, שהגיע לשיא ב-1964, עת גדלו ההשקעות במחירים קבועים ב-21 אחוזים. עלייה זו בהשקעות, ששיקפה תהליך התאמת ההיצע לביקוש מוגבר, הביאה לגידול ניכר בכושר הייצור של המשק ב-1965, ובחלק מן הענפים, ובעיקר בבנייה, היא הביאה לעודף כושר ייצור, עת החלה להסתמן כבר האטה בגידול הביקוש.

ההאטה בגידול הביקוש קשורה בחלקה בהאטת גידול האוכלוסייה בשנתיים האחרונות, ובמיוחד בעלייה לארץ, אשר יש לה השפעה על הביקוש לשלושה סוגי השקעות: שיכוני עולים, מוסדות ציבור ושירותים, והשקעות אחרות המיועדות לספק את הביקוש הנוסף של העולים. לאחר תוספת של כ-50 אלף עולים נטו לשנה בתקופה 1961 עד 1964, נוספו רק כ-20 אלף עולים ב-1965 וכחמשת אלפים ב-1966. גורמים נוספים להאטת גידול הביקוש ב-1965 היו הירידה בהעברות פיצויים אישיים מגרמניה והעברות הון למטרות השקעה, שפחתו באופן ניכר וכן ההאטה בגידול באמצעי התשלום. גורמים אלה ואחרים התבטאו בהפסקת העלייה ברווחיות במשק, ואף בירידתה בכמה תחומים, ובהצטברות מלאי דירות ריקות בידי הבונים.

בשלביה הראשונים התבטאה ההאטה בגידול הביקוש המצרפי במשק בירידת היקף ההשקעות ב-1965 בכ-2 אחוזים. לעומת זאת קיווה העלייה הגדולה בצריכה הציבורית ובעודף הביקוש של הסקטור הציבורי ב-1965, במידה רבה, את ההשפעות המצמצמות הללו והביאה לדחייתו של המיתון החריף בפעילות הכלכלית לשנת 1966.

לקראת סוף 1965 ובראשית 1966 החלה מדיניות המיתון של הממשלה לתת אותותיה. מדיניות זו התבטאה בירידה בתחום ההשקעות הציבוריות, בעיקר בבנייה, לאחר השלמתם של מספר פרויקטים גדולים, ובהעלאתם של שיעורי מיסים ואי הגדלת המימון לזמן ארוך למטרות השקעה. אולם בשנת 1966 הוחרפו המגמות לצמצום ההשקעות הפרטיות, במיוחד בתחום הבנייה, והן התחזקו על רקע הציפיות של המשקיעים. הכוחות המצמצמים שנבעו מענף הבנייה ומגורמים

אינדיקטורים להתפתחות המשק, 1963 עד 1966

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת				
1966	1965	1964	1963	
(אחוזים)				
המקורות והשימושים בהם (מחירים קבועים)				
-1.4	6.1	12.5	8.4	סך כל הביקוש המקומי
0.6	8.2	10.3	11.5	התוצר הלאומי הגולמי
-1.9	4.6	6.0	7.2	התוצר הלאומי הגולמי לנפש
3.2	8.2	11.5	10.4	הצריכה הפרטית
0.6	4.6	7.1	6.2	הצריכה הפרטית לנפש
5.5	10.6	4.8	6.6	הצריכה הציבורית
-18.4	-1.7	21.3	5.3	ההשקעה הגולמית
סחר החוץ, מוצרים ושירותים (בדולרים)				
2	5	18	6	היבוא
15	14	8	21	היצוא
-16	-6	31	-9	עודף היבוא
האוכלוסייה ומספר המועסקים				
2.6	3.4	4.1	4.0	האוכלוסייה הממוצעת
-0.1	3.0	5.6	3.2	מספר המועסקים
המחירים וההכנסה הלאומית (הנומינלית)				
19	19	13	10	השכר לשעת עבודה רגילה
8	9	5	8	מחיר התוצר הלאומי
8	8	5	7	מדד המחירים לצרכן
8	20	16	22	ההכנסה הלאומית
5	16	11	17	ההכנסה הלאומית לנפש
כספים				
7	9	13	31	אמצעי התשלום (ממוצע שנתי)
19	10	20	20	האשראי הבנקאי לציבור (ממוצע שנתי)

אחרים התגברו והלכו, והם התפשטו לתחומים רחבים יותר במשך. התפתחויות אלה מצאו ביטויין בירידה בהיקף ההשקעות, בסכום העולה על 500 מיליון ל"י — ירידה גדולה זו בהשקעות, כשלעצמה יש בה כדי להסביר חלק מההאטת בגידול התוצר. גידול האבטלה והתפשטותה, והאטת הגידול בהכנסות ובצריכה — גרמו להאטה נוספת של הפעילות המשקית ותרמו למגמת הירידה של התוצר במשך השנה. על רקע התרחבות האבטלה וצמצום הפעילות במשך החלו הממשלה ובנק ישראל בפעולות מרחיבות במגמה למנוע את התחזקות התהליכים הללו. אולם פעולות אלה לא היה בהם כדי להביא למפנה ניכר ב־1966 בגלל הפיגור בהשפעה ובגלל עוצמתם הרבה של הכוחות המצמצמים.

ההאטה בפעילות הכלכלית היתה מלווה, כאמור, בירידה גדולה בעודף היבוא. לאחר ירידה של 34 מיליון דולר בגירעון בחשבון השוטף ב־1965 חלה בו ירידה נוספת בסך 83 מיליון דולר ב־1966, והגירעון הסתכם ב־452 מיליון דולר, לעומת 535 מיליון דולר ב־1965.

התוצאה הכוללת ביותר של המיתון בתחום מאזן התשלומים מתגלה ביבוא הסחורות. יבוא זה לא עלה כלל השנה, ולמעשה נשאר על אותה רמה בשלוש השנים האחרונות. ירידה חלה ביבוא נכסי השקעה וירידה קלה נסתמנה ביבוא של תשומות לצורכי השוק המקומי, בעוד שחלה עלייה ביבוא של תשומות לייצור לשם יצוא. כן חלה ירידה ביבוא מוצרי צריכה מוגמרים, ובעיקר מוצרים בני קיימא, פרט ליבוא מזון בו חל עלייה. ביבוא השירותים חל ב־1966 גידול בשיעור 6 אחוזים בקירוב, ובסך הכול עלה יבוא הסחורות והשירותים ב־2 אחוזים בלבד.

יצוא הסחורות גדל ב־17 אחוזים — שיעור גידול זה גבוה במקצת מזה שנמצא ב־1965 והוא גבוה בהרבה מזה שנמצא ב־1964. מתוך התוספת ליצוא הסחורות — כ־70 מיליון דולר — כמחצית הגידול הוא ביצוא יהלומים. גידול היצוא במרוצת 1966, וההחשה בו לעומת 1964 ו־1965, חלו על רקע עליית הוצאות הייצור — שציינה את השנים האחרונות. הגורמים שהשפיעו על הגידול ביצוא הם עליית הביקוש למוצרי יצוא שונים בחוץ לארץ ועליית מחיריהם, צמצום השוק הפנימי שקלט לפני כן את התפוקה והגדלת התמיכות ליצוא. יצוא השירותים גדל ב־1966 ב־12 אחוזים, שיעור הנמוך במקצת מאשר בשנים הקודמות. מקור ההאטה הוא בסעיף יצוא שירותי התחבורה. בסך הכול עלה יצוא הסחורות והשירותים ב־1966 ב־15 אחוזים.

למרות השיפור במאזן התשלומים השוטף, חלה ירידה קלה בצבירת יתרות מטבע החוץ. מכיוון שיבוא ההון פחת בהיקף גדול יותר מהירידה בעודף היבוא. בהעברות חד־צדדיות והשקעות חלה ירידה בסך 50 מיליון דולר ובמיליונות נטו לזמן ארוך ובינוני חלה ירידה בסך 47 מיליון דולר בקירוב.

הנכסים נטו במטבע חוץ במערכת הבנקאות פחתו ב־23 מיליון דולר, לעומת גידול בסך 73 מיליון דולר בקירוב ב־1965 — ירידה שהיתה לה השפעה מוניטארית מצמצמת. הגורם להתרחבות המוניטארית ב־1966 היה הגידול באשראי הבנקאי לציבור ולממשלה. על רקע ההתכווצות המוניטארית בסוף 1965 וראשית 1966, אי עליית התוצר והאבטלה הגוברת, נקט בנק ישראל במדיניות מוניטארית מרחיבה במחצית השנייה של השנה, לאחר תקופה ממושכת של מדיניות מוניטארית מרסנת. פעולה זו התבטאה בהורדות של שיעורי הנזילות והרחבת נכיון המשנה של שטרוט בבנק ישראל וכתוצאה מכך עלה האשראי הבנקאי לציבור בכ־290 מיליון ל"י, שהן גידול בשיעור 24 אחוזים בקירוב, לעומת גידול בשיעור 13 אחוזים בקירוב ב־1965. כמו כן חל גידול רב יותר בחוב הממשלה נטו למערכת הבנקאות בסך כ־200 מיליון ל"י לעומת כ־55 מיליון ל"י ב־1965. הרחבה ניכרת זו באשראי הבנקאי התבטאה רק בחלקה בגידול אמצעי התשלום — אלה עלו בכ־110 מיליון ל"י בלבד, שהן גידול בשיעור 5.7 אחוזים במשך השנה — מכיוון שחל גידול רב בפיקדונות הפחות נזילים של הציבור במוסדות הבנקאיים. התפתחות זו היא בהתאם לנטייה כללית יותר של העדפת נכסים פינאנסיים נזילים בעלי תשואה נומינלית גבוהה, שהשתקפה גם בצמצום הביקוש לנכסים ריאליים.

למרות ההאטה הניכרת בביקוש והגידול הניכר באבטלה התחדשו עליות המחירים בראשית 1966. מדד המחירים לצרכן עלה במשך השנה בכ-8 אחוזים, כשעיקר העלייה מתרכזת בחודשים הראשונים, ואילו במחצית השנייה של השנה הואטה עליית המחירים במידה ניכרת כתוצאה מהמיתון והמדד עלה בכאחוז וחצי בלבד. עליית המחירים בראשית 1966, בתנאים של רפיון בפעילות וגידול באבטלה היא תוצאה של כמה גורמים: פיגורים בהתאמת מחירים לכוחות שפעלו בתקופות קודמות; עליות השכר הבולטות בראשית 1966 ברוב ענפי המשק, בעקבות תשלום תוספת יוקר והסכמים חדשים שהגדילו את שכר היסוד; וכן העלאות מיסים, תעריפים ומחירים שבהשפעה ממשלתית ישירה, שלהן היה משקל נכבד. למעשה, עליית המחירים היתה בשיעור נמוך יותר מהמתחייב מההתייקרות מצד ההוצאות. דבר המשקף את ההשפעה של הירידה בביקוש במשק במרוצת 1966. הפסקת גידול התוצר הלאומי ב-1966 מוצאת את ביטוייה בענפי המשק העיקריים. בענפי החקלאות, התעשייה והתחבורה נשאר למעשה התוצר ברמת השנה הקודמת. בענף הבנייה חלה ירידה בולטת בתפוקה — בשיעור של כ-20 אחוזים — ובענפי השירותים חלה עלייה. אף כי בחודשים הראשונים של השנה נשאר התוצר הלאומי הריאלי על רמה יציבה, הרי בהמשך השנה החל תהליך של ירידה שנמשך עד סוף השנה הנסקרת. בהתחזיות אלה במשק בלט התפקיד שמילא ענף הבנייה. ענף זה היה הראשון שבו החלה הירידה בתפוקה, בעקבות צמצום הביקוש במשק. בגלל משקלו הניכר של ענף הבנייה בתוצר הלאומי והערך המוסף הגבוה יחסית בתפוקת הבנייה, הרי לירידה בתפוקתו ב-20 אחוזים היתה השפעה ישירה להקטנת התוצר. כמו כן, בגלל העובדה שענפים רבים במשק משמשים ספקי סחורות ושירותים לענף זה, התפשטה הירידה בתפוקתו על פני ענפים רבים.

השפל בפעילות הכלכלית הביא לצמצום הביקוש בשוק העבודה והתוצאה היתה, שבניגוד לשנים קודמות, לא עלה מספר המועסקים הממוצע בשנת 1966 ולקראת סוף השנה אף חלה בו ירידה. לעומת זאת, המשיך כוח העבודה לגדול בהתאם להתפתחות האוכלוסייה. אי הגידול במספר המועסקים, לעומת העלייה במספר העובדים בכוח ב-36,000 בממוצע שנתי, מצביע על סדר הגודל של התרחבות האבטלה ב-1966 לעומת 1965. מאחר שבמשך השנה חלה פליטה נטו של מועסקים, בעיקר מענף הבנייה אך גם מענפי התעשייה והחקלאות, עלה מספר המובטלים במשך השנה בהיקף רב יותר. העלייה הניכרת בממדי האבטלה מוצאת את ביטוייה בשיעור הגידול במספר המובטלים שנרשמו בלשכות העבודה, ובשיעור הגידול במספר הבתלי מועסקים לפי סקרי כוח האדם¹, וכן בגידול הרב במועסקים בעבודות יזומות.

אי הרחבתה של הפעילות המשקית התבטאה לא רק בגידול באבטלה אלא גם בתוצר למועסק — זה עלה בשנת 1966 באחוז אחד, אחרי עלייה בכ-5 אחוזים בכל אחת מהשנתיים הקודמות. האוכלוסייה הממוצעת גדלה בשנת 1966 ב-2.6 אחוזים, לעומת 3.4 אחוזים ב-1965 וכ-4 אחוזים בכל אחת משתי השנים הקודמות. האטה זו בגידול האוכלוסייה נובעת מהצמצום הניכר בהיקף העלייה לארץ. העלייה נטו תרמה בשנה זו שמינית בלבד מתוספת האוכלוסייה, לעומת שליש ב-1965 וכמחצית בשנים שלפני כן.

בראשית 1966 חלה עלייה בולטת בשכר בכל ענפי המשק, כתוצאה משלושה גורמים: תשלום תוספת יוקר בשיעור 9 אחוזים בקירוב, הסכמי שכר חדשים ברוב ענפי המשק, להוציא שירותים ציבוריים, שהגדילו את שכר היסוד בכ-8 אחוזים ותשלום הפרשי שכר בשירותים הציבוריים, לפי הסכמים קודמים. כתוצאה מאלה ומעליות שכר ניכרות במשך 1965, היתה רמת השכר החודשית הממוצעת לשכיר ב-1965 גבוהה ב-19 אחוזים לעומת הרמה הממוצעת ב-1965. ההשפעה של ירידת הביקוש והאבטלה הגוברת החלה להשתקף בתחום השכר רק במחצית השנייה

¹ בין שני אומדנים אלה קיים הבדל ניכר ברמה המוחלטת, כתוצאה משינוי בשיטות איסוף הנתונים ושונו בהגדרת אופן חיפוש העבודה. סקרי כוח האדם הראוי בשנים שבהם היתה תעסוקה מלאה ואף חוסר בידים עובדות, על מספר של כ-30,000 בתלי מועסקים, מחפשי עבודה.

של השנה ובראשית 1967. בחודש יולי לא שולמה תוספת היוקר ובכמה ענפים היו תוספות השכר בפועל נמוכות מאלה המתחייבות מההסכמים הקיימים.

הירידה הריאלית בהשקעות בנכסים קבועים בענפי המשק — בשיעור 20 אחוזים בקירוב — התבטאה ב־1966 בגידול איטי יותר של מלאי ההון הגולמי של המשק — גידול בשיעור 7 אחוזים, לעומת 10 אחוזים ב־1965 וגידול ממוצע של כ־11 אחוזים בשנים הקודמות. הירידה בהשקעות הקיפה למעשה את כל ענפי המשק. בהשקעה בבנייה למגורים היתה ירידה בשיעור כ־20 אחוזים בקירוב. לעומת זאת, חלה עלייה בשיעור כ־30 אחוזים בקירוב במלאי, כתוצאה מהגדלת מלאי ממשלתי והצטברות מלאי במפעלים.

האטה בגידול הצריכה הפרטית שהחלה ב־1965 התחזקה ב־1966. הצריכה הריאלית לנפש עלתה בחצי אחוז בלבד, לעומת כ־4 עד 5 אחוזים ב־1965 ויותר מ־6 אחוזים בשנים הקודמות. ההאטה שחלה בגידול סך הצריכה ניכרת בכל מרכיביה הראשיים, פרט למזון. ברכישת מוצרי בני־קיימא חלה ירידה גדולה בשיעור 17 אחוזים — לאחר שבשנים קודמות חל גידול מהיר בסעיף צריכה זה.

הגידול האיטי בצריכה הפרטית עלה על שיעור הגידול בהכנסה הפרטית הפנויה, ולכן ירד שיעור החיסכון הנקי של הסקטור הפרטי מ־11.4 אחוזים ב־1965 ל־7.6 אחוזים ב־1966. גם סך החיסכון הפרטי היה נמוך יותר ב־1966 מאשתקד. ירידה זו מוסברת על ידי הקשיחות של הצריכה כלפי מטה, שכן קיים פיגור בהתאמת רמת הצריכה לירידה ברמת ההכנסה. הסבר נוסף קשור לירידה בהכנסות עצמאיים ופירמות, ששיעור החיסכון שלהם גבוה יותר משל השכירים, בעוד שהכנסות השכירים עלו. תופעה הבולטת השנה, שבה פחת סך החיסכון, היא העלייה הגדולה בנכסים הפינאנסיים שהחזיקו משקי הבית והירידה ברכישת נכסים ריאליים, שבה התבטא עיקר הירידה בחיסכון. הגידול בנכסים הפינאנסיים התרכז בעקר בנכסים בעלי נזילות גבוהה, בלתי צמודים ובעלי תשואת ריבית נומינלית גבוהה, דהיינו, שטרות בתיווך בנקים, מילווה קצר מועד ופיקדונות לזמן קצוב בל"י.

כמו בסקטור הפרטי, השפיע מיתון הפעילות הכלכלית במשק, גם על הקטנת החיסכון של הסקטור הציבורי, שחסכונו השלילי גדל באופן ניכר, מ־155 מיליון ל"י ב־1965 ל־310 מיליון ל"י ב־1966. כתוצאה מכך ומהירידה בחיסכון הפרטי, ירד שיעור החיסכון הלאומי מ־5.5 אחוזים ב־1965 ל־1.3 אחוזים ב־1966.

בתקציבים של הממשלה והרשויות המקומיות לשנת הכספים 1966/67, המשקפים את מדיניות המיתון, תוכננה העלאה בשיעורי המיסים כדי להימנע מן הצורך במימון אינפלציוני של התקציבים. הועלו שיעורי המיסים העקיפים על שורה ארוכה של מוצרים, הועלו שיעורי מס הכנסה ובוטלה הקפאת שיעורי המיסים של הרשויות המקומיות שנמשכה מאז 1962. אולם ההאטה בפעילות הכלכלית של המשק גררה פיגור רב, יחסית למתוכנן, בהכנסות ממיסים ותקבולי חובה אחרים, והם עלו בשיעור נמוך יותר מאשר בשנים הקודמות. מצד שני, היקף ההוצאות המתוכנן הוצא אל הפועל כמעט במלואו. סך ההוצאות השוטפות של הסקטור הציבורי עלה ב־20 אחוזים והקניות בחשבון הון — ב־8 אחוזים. העלייה האחרונה משקפת בעיקר את גידול המלאי במחסני הממשלה.

התפתחויות אלה השתקפו בעלייה בעודף הביקוש של הסקטור הציבורי בכ־210 מיליון ל"י, והוא הסתכם ב־875 מיליון ל"י לעומת כ־670 מיליון ל"י ב־1965 ו־460 מיליון ל"י ב־1964. התפתחות בכיוון הפוך חלה בהזרמת אשראי נטו מהסקטור הציבורי למשק — זו ירדה ב־250 מיליון ל"י — בעיקר כתוצאה מאי הגדלת האשראי שניתן לזמן ארוך, מצד אחד, ועלייה גדולה בגיוס מילווה מהציבור ובעיקר מילווה קצרי מועד, מצד שני.

את מדיניות המיתון הכלכלי יש לראות על רקע הפעילות המשקית המוגברת בשנים הקודמות, שהתבטאה בתעסוקת יתר ומחסור בעובדים ברוב אזורי הארץ, עליות שכר ומחירים וכן בעליית הגירעון השוטף במאזן התשלומים — שהגיע לשיא של 570 מיליון דולר ב־1964. המימון של

הגירעון שהלך וגדל התאפשר באותה התקופה על ידי עלייה מהירה בהיקף יבוא ההון למשק. אולם, ההתייצבות ביבוא ההון ב־1965 וירידתו בשנת 1966, תוך עליית משקל המילות וירידת משקל התקבולים החד־צדדים וההשקעות, מעידים על כך שלא ניתן היה להמשיך במגמות הקודמות. התוצאה החיובית הבולטת ביותר בהאטת הפעילות הכלכלית, היא הירידה הניכרת בעודף היבוא וההתייצבות היחסית בתחום המחירים החל מאמצע 1966. כן מסתמנת מגמה של ריסון בתביעות להעלאות שכר במשק. אולם ההאטה בפעילות הכלכלית חייבה אחרי זמן מה ריכוך המגמה הזאת, עם הפסקת הגידול בתוצר ובתעסוקה והסתמנות מגמה של ירידה, שהתפשטה מענף הבנייה — ענף שצמצמו שימש אחת ממטרות המדיניות — לתחומים אחרים במשק. ואכן, כדי למנוע התגברות תהליך ההתכווצות בפעילות המשקית, ננקטו לקראת סוף השנה פעולות מצד הממשלה ובנק ישראל לעידוד ההשקעות, התעסוקה והיצוא. פעולות מרחיבות אלה לא מצאו עדיין ביטוי בפעילות המשקית ב־1966 ובחודשים הראשונים של 1967, אך הגדילו באופן ניכר את הנזילות במשק ועצרו את תהליך ההתכווצות. אולם, קיימת הסכנה, שההשפעה הדחוייה של צעדים אלה, במידה שיתווספו אליהם פעולות מרחיבות נוספות בהיקף רב, במסגרת התקציב הגירעוני המתוכנן ל־1967/68 ופעולות מרחיבות אחרות, יחזירו את המשק לתנאי האינפלציה ששררו בו בעבר.

המשך צמיחתו של המשק בעתיד, תוך ניצול מלא של גורמי הייצור העומדים לרשותו, לא יוכל להתבסס עוד בעיקר על גידול יבוא ההון, אלא יהיה תלוי בהצלחתו להחיש את היצוא. ההאטה בפעילות המשקית, הביאה לשיפור ניכר במאזן התשלומים, על ידי החשה ביצוא, ואי עלייה ביבוא, אך לא התבטאה במידה מספקת בשינויים במבנה התעסוקה, הייצור וההשקעות במשק, ובהפניית גורמי הייצור שנשתחררו, לענפי יצוא. הבעיה המרכזית של המשק היא איפוא הקמת תעשיות יצוא חדשות והרחבת ענפי יצוא קיימים, לשם קליטת המובטלים וגורמי ייצור נוספים. ניתן אמנם בסוף 1966 ובראשית 1967 עידוד נוסף ליצואנים, אך שינוי במבנה המשק באמצעות משיכת השקעות בהיקף גדול לענפי היצוא, מותנה, בסופו של דבר, בקיום רווחיות מתאימה בענפים אלה.